

СТАДІЇ ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ АКТОРІВ В УМОВАХ ЇХ ДИНАМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Розглянуто теоретичні аспекти функціонування моделі відтворення економічних інтересів акторів. Обґрунтовано зміст основних стадій відтворення економічних інтересів, розкрито основні взаємозв'язки і взаємозалежності між ними. З'ясовано механізми підтримання стійкості відтворення економічних акторів в умовах їх динамічної трансформації.

Ключові слова: *відтворення, економічна поведінка, економічні інтереси, інтеграція, інтерес, ірраціоналізм, раціоналізм.*

Постановка проблеми. Поняття «відтворення» в економічній науці пов'язують переважно із суспільним виробництвом, економічними відносинами, факторами виробництва. Інші аспекти і ракурси відтворення економічній аналіз зачіпає або вкрай поверхово, або на основі непрямого теоретизування. Одночасно сьогодні актуальним є науковий аналіз стійких, рекурентних рис і закономірностей економічної поведінки акторів, що на пряму пов'язано з відтворенням їх економічних інтересів. У площині дослідження відтворення економічних інтересів лежать залежності, зв'язки і відносини з приводу відновлення економічних інтересів акторів, національної економіки, суспільства. Тобто відтворення економічних інтересів пов'язане одночасно із соціально-економічними, інституційними і психологічними передумовами і факторами формування економічних прагнень, а також з діями та поведінкою щодо отримання економічного і соціального результату (*реалізацією* інтересів) на всіх рівнях економіки, починаючи від нанорівня (рівня окремої людини) і закінчуючи мегарівнем.

Аналіз досліджень і публікацій. У процесі наукової рефлексії вчені-економісти (С.І. Мельник, Н.В. Рассказова, Н.С. Чернецова, В.М. Юр'єв) зверталися до аналізу стадій життєвого циклу (етапів еволюції) економічних інтересів [1–5]. Характеристика зазначених стадій проводилася науковцями виключно з позиції планомірно-раціональної реалізації економічних інтересів суб'єктами, без врахування: неекономічних факторів, які спричиняють економічну поведінку суб'єктів; соціальних передумов, які стають основою для оформлення і розгортання економічних інтересів; сучасних тенденцій надінтенсивного розвитку економічних процесів, інформатизації і глобальної трансформації прагнень та ціннісних орієнтацій. Одночасно з цим розвиток економічних інтересів не розглядався у площині їх відтворення,

У зв'язку з цим вважаємо, що відтворення економічних інтересів слід розглядати як складний процес, передумовою розгортання якого може стати сукупність економічних і неекономічних факторів, що потребує його детального аналізу як на рівні відокремленого кругообігу, так і під впливом трансформацій економічної системи та глобальних перетворень.

Метою статті є обґрунтування змісту стадій відтворення економічних інтересів, розкриття основних взаємозв'язків і взаємозалежностей між ними.

Результати. На стадії зародження економічних інтересів ключовим стає привернення уваги актора до потенційних економічних можливостей для задоволення наявних у нього потреб у благах, покращання якості життя, економії витрат, розвитку або

самозатвердження. Якщо потенційні перспективи не містять необхідної для актора у певний момент часу цінності, важливості, то вони можуть і не викликати подальшого становлення і реалізації економічних інтересів або взагалі не розглядатися ним як можливості втілення його потенційних економічних прагнень. З іншого боку, зародження економічних інтересів ситуативним шляхом може мати своє продовження лише в одичному відтворювальному кругообігу інтересу і згаснути, тобто не стати основою його подальшої рекурентності. Але одночасно випадковість може стати підґрунтям для потенційного розвитку і затвердження стійких економічних уподобань (рис. 1). Останнє відбувається, коли актор, реалізуючи свій інтерес одноразово (випадково або під впливом моментного психолого-емоційного стану, умов), оцінює задоволеність від здобутих апостеріорних результатів, усвідомлює появу потреби в їх подальшому отриманні, що і спричиняє подальшу реалізацію актуалізованого інтересу.

Відправним пунктом *становлення економічних інтересів* є визнання і усвідомлення актором наявності у нього економічних прагнень. Основними ж стимуляторами/обмежувачами подальшого руху інтересів є виникнення/зникнення в актора бажання і готовності до їх реалізації та відтворення, а також наявність можливостей втілення бажаного (потенційного) у дійсне (реальне). Свідоме прагнення до економічних цілей передбачає оцінку варіантів і способів раціонального використання ресурсів і визначення найвигідніших із них, що остаточно оформлює контури економічного інтересу та зумовлює його становлення. Однак бажання реалізувати свої економічні прагнення може зникнути внаслідок ґрунтовного вивчення інформації щодо об'єкта інтересу, оцінки власного досвіду економічних дій і їх потенційних негативних наслідків, невідповідності необхідних витрат можливим результатам, інтуїтивно-підсвідомого відчуття тощо. І одночасно на стадії становлення економічного інтересу його реалізація може бути відкладена на певний час у зв'язку зі стійким прагненням і бажанням втілити інтерес, однак тимчасово відсутністю можливостей його реалізації. При подальшій реалізації відкладені економічні інтереси матимуть раціонально-усвідомлений характер (рис. 1).

Прояв економічних інтересів передбачає явне, конкретизоване вираження намірів реалізувати економічний інтерес через побудову ланцюга послідовних дій, розробку бізнес-планів і проектів договорів, акумуляцію фінансових коштів, визначення з варіантами, які відповідають прагненням, вербальне та емоційне виявлення зацікавленості тощо. Одночасно прийняття рішення щодо реалізації своїх економічних прагнень відображає не лише конкретні наміри, а й спроможність до захисту своїх інтересів і готовність до вирішення потенційних проблем.

У своїй сукупності стадії зародження, становлення і прояву економічних інтересів являють собою *формування економічних інтересів* – процес виникнення і затвердження інтересів як економічних прагнень акторів задовільнити потреби цілеусвідомленого і психолого-емоційного характеру, визначення напрямів і способів їх втілення. Процес формування економічних інтересів характеризується такими рисами: *стійкість* – утворення стійких характеристик у спрямованості економічних інтересів акторів, здатність до їх повторення і збереження в економічній поведінці, внутрішній стрижень економічних інтересів; *закінченість і цілісність* – завершеність формування уявлень щодо форми, спрямованості інтересів, повне розуміння масштабності можливостей щодо реалізації, володіння достатньою для подальшого відтворювального руху інформацією; *обґрунтованість* – афірмація економічних інтересів конкретними умовиводами актора, економічними розрахунками, проаналізованою інформацією, інтуїцією тощо; *ціле- і ціннісноорієнтованість* – спрямованість на досягнення конкретних цілей і отримання чітко визначених цінностей; *усвідомленість і суб'єктовизначеність* – рух економічного інтересу через свідомість і увагу акторів і конкретизація об'єктів і суб'єктів економічних інтересів.

Відповідно, формування економічних інтересів – це комплексна стадія відтворення економічних інтересів, яка характеризує рух інтересу від моменту його зародження до повного усвідомленого оформлення як напрямку економічних прагнень актора.

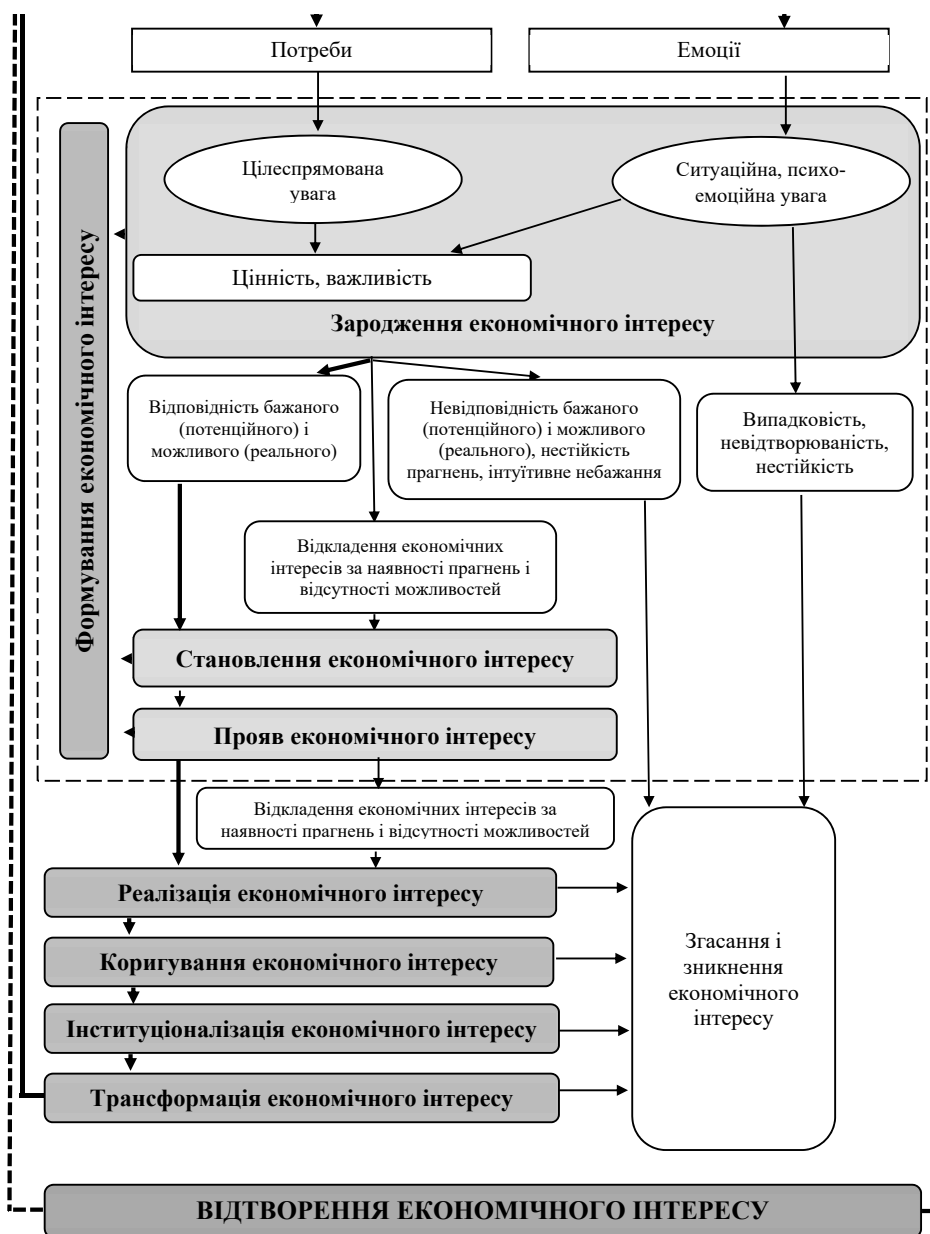

Рис. 1. Модель відтворення економічних інтересів

Стадія *реалізації економічних інтересів* є індикатором результативності раціонально-економічних, цілеспрямованих дій акторів і одночасно стихійно вчинених трансакцій, операцій, актів. Відповідно, невід'ємними спряженими характеристиками реалізації економічних інтересів є активні дії акторів, отримання ефекту (позитивного/негативного) від зазначених дій, утворення взаємозв'язків і взаємовідносин з іншими

акторами, прояв і затвердження експліцитної економічної поведінки. Актор, виступаючи як «людина діюча», тобто як безпосередній суб'єкт економічних дій, імплантований у процес реалізації економічних інтересів.

І підсумок таких дій буде залежати лише від його спроможності прорахувати всі можливі «вузькі місця», від його підприємницького таланту, досвіду, творчого підходу до вирішення економічних завдань, психолого-емоційних реакцій, вибору логіки економічної поведінки тощо. Одночасно актор може бути непрямим учасником економічних дій і отримувати екстерналії та інтерналії від такої участі. Останні також є детермінантами реалізації економічних інтересів, спричиняючи зміни у витратах та доходах, добробуті акторів, якості їхнього життя, діловій репутації, економічному і соціальному статусі та ін. Кількісні та якісні результати реалізації економічних інтересів характеризують отримані вигоди і провали, переваги і втрати, цінності і набуті блага тощо.

Одночасно реалізація економічних інтересів передбачає утворення сукупності взаємозв'язків і взаємовідносин з іншими учасниками економічної діяльності, що характеризує цей процес як дво- або багатосторонній. Дійсно, актор реалізує свої економічні інтереси тільки через взаємодію з іншими акторами. Крім того, кожен окремий актор є частиною якогось організаційного утворення, спільності, економічні інтереси яких він також представляє, як і свої власні, і, відповідно, бере участь у їх реалізації. При цьому виникають зв'язки і відносини ієрархічно-інституційного (вертикального) характеру, спрямовані на координацію економічних інтересів, рішень акторів щодо їх реалізації, наслідки зазначених рішень через систему управління, патерналізм, примушування, тиск, вплив на відповідність встановленим нормам і звичаям. Також наявні різноманітні горизонтальні взаємозв'язки і взаємовідносини, утворення яких відбувається в результаті співробітництва, партнерства, заключення договорів і угод, інтеграції. Зазначений тип зв'язків має рівноправний характер і спрямований на підвищення ефективності взаємодії учасників економічних дій. На основі зв'язків горизонтального і вертикального рівня відбувається зближення економічних прагнень, формування, затвердження і обмін моделями економічної поведінки акторів, комунікація, обмін ресурсами, вибір і прийняття рішення в процесі реалізації економічних інтересів. Останнє передбачає також формування міжрівневих взаємозв'язків і взаємовідносин, які активізують горизонтальну взаємодію акторів у процесі реалізації економічних інтересів і чинять вплив на імплементацію інституційних норм та установок у зазначений процес.

Таким чином, реалізація економічних інтересів виступає перехідним містком від потенційної площини економічної взаємодії до реальних поліструктурних взаємозв'язків, взаємовідносин і взаємозалежностей на вертикальному, горизонтальному рівнях та на мезорівневому зрізі, набуття взаємозв'язками і взаємовідносинами мережевого характеру.

Зауважимо, що реалізація економічних інтересів, як і у випадку попередніх стадій відтворення, може не відбутися у зв'язку з детермінованим впливом економічних і соціальних умов, в яких опиняється економічний актор, епізодичних обставин, емоційних переживань, інституційних факторів тощо. У такому випадку економічні інтереси також будуть відкладеними до певного часу або до настання більш сприятливих умов для їх реалізації.

Зазнання збитків, невідповідність одержаних результатів очікуванню, незадоволення потреб, стохастичні відхилення сигналізують про допущення помилок у процесі формування і реалізації економічних інтересів, що зумовлює *коригування економічних інтересів*. Характерними особливостями зазначеної стадії відтворення економічних інтересів є виявлення і виправлення отриманих кореневих помилок, викриття і коригування слабких місць в економічній поведінці актора, ідентифікація неврахованих бар'єрів і протиріч, які призвели до негативного ефекту, пошук шляхів їх згладжування і узгодження. Тому на стадії коригування відбувається як корекція самого економічного інтересу (його структури, форми, вектора спрямування), так і способів та інструментів його реалізації.

На всіх рівнях утворення і реалізації економічних інтересів – від нанорівня до мегаекономічного рівня – відбувається постійна зміна соціально-економічних, правових, інституційних умов, що, відповідно, вимагає постійного коригування економічних інтересів та структурних компонентів механізму їх реалізації. Коригування економічних інтересів може бути гомеостатичним (саморегульованим) або цілеспрямовано-регульованим ззовні. Саморегулювання відбувається автоматично внаслідок внутрішніх дій актора у напрямі підтримання внутрішньої збалансованості процесів реалізації і подальшого відтворення економічних інтересів у динаміці. Цілеспрямовано-усвідомлене коригування відбувається під впливом дій інших акторів, зовнішніх регуляторів і обмежувачів, змін економічної кон'юнктури тощо.

Процес коригування є постійним і наявним в усіх стадіях відтворення економічних інтересів, оскільки кожній стадії поряд з усталеними та відновлювальними характеристиками притаманний також постійний рух, розвиток і пристосування до наявних умов економічної дійсності. Експліцитність, мінливість та рухливість економічних інтересів зумовлюють необхідність їх коригування та визначають характерну для самого відтворення економічних інтересів гнучкість до прогресивних змін.

Слід відзначити, що на стадії коригування також може відбуватися затухання і відмирання певних економічних прагнень акторів під впливом ендо- та екзогенних коректив, змін у структурі суспільного відтворення, міжсуб'єктних та міжрівневих зв'язків, імовірнісних та психо-емоційних реакцій акторів. Тим самим коригування символізує одночасно кінець і продовження економічних інтересів на основі збереження їх сутності, найбільш відповідної наявним умовам.

Інституціоналізація економічних інтересів як стадія їх відтворення має двоїстий характер. З одного боку, вона відображає вплив інститутів на економічні інтереси та механізм їх реалізації, а з іншого – відзеркалює зворотний процес впливу економічних інтересів на інститути, зміну останніх, а також принципів функціонування економічної системи в цілому, тобто викарбовування інтересів в інститутах. Тим самим через інституціоналізацію економічні інтереси набувають усталеності, упорядкованості, організованості, укорінюються в моделях економічної поведінки акторів щодо реалізації і відтворення економічних інтересів. З іншого боку, відповідність економічних інтересів інституційним вимогам підвищує ймовірність узгодження наявних протиріч і конфліктів, забезпечує всебічний захист інтересів акторів, наділяє усупільненням процеси їх реалізації і відтворення. Останнє означає спрямованість у напрямі реалізації не лише власних, але й загальних економічних інтересів, забезпечення інтеграції економічної і соціальної ефективності. І в підсумку, інституціоналізація економічних інтересів стимулює сталій економічний розвиток всієї економічної системи.

На основі інституціоналізації актори імплантують у наявні економічні інтереси нову якісну сторону – спроможність комплементарного синтезу індивідуальних і загальних норм, правил, цінностей, знань, досвіду, що стає основою формування не тільки їх економічного, а й соціального статусу, ділової репутації, довіри контрагентів. Зазначені детермінанти якісних переходів ще більшою мірою підвищують результативність процесу реалізації економічних інтересів і тим самим розкручують новий виток інституційної спіралі. Одночасно інституціоналізація може бути поштовхом до пробудження нових економічних інтересів, які зароджуються в умовах дії інституційних норм, вимог, договірних і соціальних відносин, а також до відмирання старих, які не відповідають вимогам і обмеженням інститутів. Таким чином, інституціоналізація створює комплементарно-упорядкований механізм відтворення економічних інтересів у їх міжплощинній і міжрівневій взаємодії.

Однією з динамічних складових відтворення є *трансформація економічних інтересів* – стадія кардинальної реконструкції, зміни форм і заміна механізму формування та реалізації наявних економічних інтересів. Кумулятивний і одночасно експансивний рух господарства зумовлюють пригнічення застарілих форм економічних інтересів, їх злом і відмирання. Однак зникнення старих комутується генерацією принципово

нових економічних інтересів, які стають основою для кількісного і якісного прориву, після якого відтворення економічних інтересів переходить на абсолютно новий рівень. Передумовами і факторами стадії трансформації є масштабні зміни в розвитку суспільства, що потребує глобальних революційних перетворень економіки, впровадження інноваційних форм і механізмів відтворення економічних інтересів. З іншого боку, виникнення потреб стає поштовхом до розробки кардинально відмінних інструментів їх задоволення, що, у свою чергу, зумовлює утворення нових механізмів формування і реалізації економічних інтересів. Нові інтереси створюють основу для революційного розвитку самого актора, стрибка в його економічній діяльності, формування абсолютно нових цілеустановок, наборів цінностей, навичок, моделей економічної поведінки, оволодіння новою інформацією і перспективними напрямками задоволення наявних потреб. Таким чином, радикальна трансформація економічних інтересів дає імпульс до соціально-економічного прориву на всіх рівнях економічного розвитку.

Одним з перехідних етапів і початкових форм стадії трансформації є *реконструкція наявних економічних інтересів* як морфогенетичне перетворення цілісного організму інтересів внаслідок індивідуального, мультирівневого та еволюційного розвитку, підсумком якого може бути відмирання генетичної структури наявних інтересів та/або поява нової структурно-генетичної організації і форм економічних інтересів. Реконструкція економічних інтересів акторів відбувається шляхом:

- *конвергенції* – злиття (об'єднання) економічних прагнень акторів в одне ціле, через припинення існування автономно-відособлених інтересів кожного окремого актора і формування на цій основі нової єдиноманітної моделі економічної поведінки знов утвореної цілісності;

- *афілювання* – приєднання актора до кореляційних (дискореляційних) економічних інтересів іншого актора/акторів, його вплив і участь в їх реалізації та відтворенні від імені та на базі можливостей іншого актора;

- *сегрегації* – поділу (розщеплення) економічних інтересів актора з метою припинення існування (витіснення) деяких з них або виділення деяких нових форм економічних інтересів як автономних напрямів його діяльності;

- *конверсії* – зміни механізму реалізації економічних інтересів з метою перетворення вихідних форм економічних інтересів і утворення нових.

Через свої функціональні форми реконструкція відображає усю сукупність складноструктурних взаємозв'язків і взаємовідносин, які можуть виникати в процесі відтворення економічних інтересів, динамічність системи економічних прагнень акторів і механізмів їх рекурсії (відновлення).

Крім того, реконструкція економічних інтересів виявляє онтогенез ще одного підпроцесу стадії трансформації – *інтеграції*. *Інтеграція економічних інтересів* – це злиття відокремлених економічних прагнень акторів (частин) в єдине ціле; рух до цілісності економічних інтересів і свідомості акторів; їх економічна взаємодія (інтеракція) і утворення на цій основі єдиної моделі економічної поведінки, конвергентних механізмів відтворення інтересів.

Інтеграція забезпечує упорядкування, організацію і дифузію економічних інтересів, сприяє ефективній координації дій економічних акторів щодо їх відтворення. У процесі інтеграції економічних інтересів одночасно відбувається з'єднання стійких моделей економічної поведінки акторів (*статичних компонентів*), нових, властивих іншим економічним акторам, та сформованих у результаті інтеграції моделей, які являють собою *динамічні компоненти* інтеграції. Одночасно з цим зазначені аспекти інтеграції економічних інтересів поєднують у собі два її рівні залежно від характеру перебігу: *ретрансляційний*, пов'язаний з поєднанням наявних моделей економічної поведінки для створення свого механізму відтворення економічних інтересів; *інноваційний* – побудова абсолютно нових моделей відтворення економічних інтересів, формування принципово нових форм взаємодії акторів щодо реалізації їх економічних прагнень.

Таким чином, стадія *трансформації економічних інтересів* являє собою складний процес переходу відтворення економічних інтересів на якісно новий діалектичний рівень, який синтетично поєднує збереження і подальше передавання стійких інтересів, норм і правил економічної поведінки, а також кардинально нових, пов'язаних з іманентними (реконструкцією та інтеграцією) і трансцендентними (глобальною еволюцією, соціально-економічним прогресом) особливостями економічного розвитку. Після стадії трансформації розпочинається новий цикл відтворення економічних інтересів на якісно новому рівні. Цей новий рівень відтворення економічних інтересів досягається на основі: розвитку людини (інтелектуального, освітнього, творчого, соціального), результати якого відображаються в економічній поведінці акторів; генезису об'єкта економічних інтересів на основі поступового затвердження переваги соціальних, а не матеріальних цінностей на всіх рівнях соціально-економічного розвитку; динаміки наявних, відмиранні старих і появи принципово нових факторів виробництва через мегаприскорення науково-технічних змін; симбіозу індивідуальних і групових економічних інтересів у зв'язку з приналежністю людини до певних угруповань; формування нових видів і форм реалізації економічної діяльності; появи нових форм захисту економічних інтересів, механізмів їх узгодження та інститутів як обмежувачів і регуляторів економічної діяльності тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відповідно, у такому ракурсі наукового аналізу відтворення економічних інтересів, по-перше, виходить за межі наявних соціальних та економічних умов, інституційних обмежень, кон'юнктурних кореляцій, психологічно-емоційних установок, наборів цінностей, які детермінують зародження і становлення інтересів економічних акторів або, навпаки, гальмують і рестрикціонують зазначені процеси. Однак відтворення економічних інтересів може необов'язково передбачати економічний стрибок і висхідний рух, а мати абсолютно протилежний ефект. Континуум формування і реалізації економічних інтересів характеризується як кількісними, так і якісними змінами, відрізняється масштабами розвертання і кінцевими результатами в поліструктурній взаємодії нано- мікро-, макро- та мегаекономічного рівнів, що визначає перспективи його подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Юрьев В.М. Экономические интересы и их реализация в транзитарной экономике: дис. ... д-ра экон. наук / В.М. Юрьев. – М., 1997. – 360 с.
2. Чернецова Н.С. Экономическая природа и эволюция системы экономических интересов: дис. ... д-ра экон. наук / Н.С. Чернецова. – М., 2003. – 411 с.
3. Рябцева Н.В. Механізм узгодження економічних інтересів в інноваційній макроекономічній системі / Н.В. Рябцева, О.О. Алсуф'єва // Економічний вісник НГУ. – 2013. – № 2. – С. 77–84.
4. Мельник С.І. Сутність і класифікація національних економічних інтересів / С.І. Мельник, І.М. Горбан, М.Ю. Цуп // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2014. – Вип. 1. – С. 57–66.
5. Рассказова Н.В. Устойчивое развитие социально-экономической системы в контексте теории интересов / Н.В. Рассказова // Философия хозяйства. – 2013. – № 5. – С. 149–158.

References

1. Yuryev V.M. (1997). *Ekonomicheskiye interesy i ikh realizatsiya v tranzitarnoy ekonomike*. Dis. d-ra. econ. nauk [Economic interests and their implementation in the transitional economy]. Moscow, 360 p.
2. Chernetsova N.S. (2003). *Ekonomicheskaya priroda i evolyutsiya sistemyi ekonomicheskikh interesov*. Dis. d-ra ekon. nauk [Economic nature and evolution of the system of economic interests]. Moscow, 411 p.

3. Ryabtseva N.V., Alsuf'eva O.O. (2013). *Mekhanizm uzgodzhennya ekonomichnikh interesiv v innovatsiyniy makroyekonomichniy sistemi* [Mechanism of coordination of economic interests in the innovation macroeconomic system]. *Ekonomichniy visnik Natsionalnogo girnichogo universitetu*, no. 2, pp. 77-84.

4. Melnik S.I., Gorban I.M., Tsup M.Yu. (2014). *Sutnist i klasifikatsiya natsionalnikh ekonomichnikh interesiv* [Essence and classification of national economic interests]. *Naukoviy visnik LDUVS, Seriya Ekonomichna*, issue. 1, pp. 57-66.

5. Rasskazova N.V. (2013) *Ustoychivoye razvitiye sotsialno-ekonomicheskoy sistemy v kontekste teorii interesov* [Sustainable development of the socio-economic system in the context of the theory of interests]. *Filosofiya khozyaystva*, no. 5, pp. 149-158.

Рассмотрены теоретические аспекты функционирования модели воспроизводства экономических интересов акторов. Обосновано содержание основных стадий воспроизводства экономических интересов, раскрыты основные взаимосвязи и взаимозависимости между ними. Выявлены механизмы поддержания устойчивости воспроизводства экономических актеров в условиях динамической трансформации.

Ключевые слова: *воспроизводство, экономическое поведение, экономические интересы, интеграция, интерес, иррационализм, рационализм.*

The theoretical aspects of the functioning of the model of reproduction of economic interests of actors have considered. The content of the main stages of the reproduction of economic interests is singled out and substantiated, basic interrelations and interdependencies between them have revealed. The mechanisms for maintaining the sustainability of the reproduction of economic actors under conditions of dynamic transformation have elucidated.

Key words: *reproduction, economic behavior, economic interests, integration, interest, irrationalism, rationalism.*

Одержано 3.07.2017.